

De nieuwe kleren van Maria

Ben van der Hilst

Onderstaande tekst is niet de letterlijke tekst van de rede die Ben van der Hilst uitsprak als inleiding op de montessori-conferentie van 2 november, maar vormde de basis voor zijn toespraak.

Het is van groot belang voor de montessorischolen in Nederland (met hun 50.000 leerlingen en 3500 medewerkers) om positie te kiezen in een zich steeds sneller ontwikkelend onderwijsveld. De montessoribeweging is er niet goed in geslaagd om zelfbewust de eigen ontwikkelingsgang te bepalen, waardoor het beeld kan ontstaan dat de montessorischolen links en rechts voorbij worden gestreefd door ontwikkelingen als het nieuwe leren, adaptief onderwijs, ontwikkelingsgericht onderwijs, etc. Binnen de montessoriwereld is hier en daar sprake van verwarring, onzekerheid over de koers, een roep om sterkere bewaking van het gedachtegoed, soms ook om wijziging van dat gedachtegoed, zorg voor verwatering en soms zelfs cynisme over de betekenis van het montessorionderwijs in deze tijd. Daarnaast is sprake van een defensieve houding ten opzichte van overheidsbeleid met z'n gestandaardiseerde en daardoor niet-passende eisen van verantwoording (inspectiekader).

Buitenstaanders verbazen zich soms over het gebrek aan zelfvertrouwen van een beweging die middels zo vele gelukkige en succesvolle schoolloopbanen zich iedere dag bewijst. De oorzaak van de verwarring ligt niet zozeer in het gedachtegoed (integendeel) als wel in de receptiegeschiedenis van dat gedachtegoed: de geschiedenis van de verspreiding en bewaking.

Montessori heeft zelf daarbij een grote rol gespeeld, mede vanwege de lange periode dat zij die geschiedenis vorm kon geven. De ontwikkeling van een briljante set materialen die tegemoet komt aan de natuurlijke ontwikkelingsdrang van het jonge kind is een indrukwekkende prestatie geweest. De conceptuele in bedding daarvan in een mensbeeld dat de innerlijke autonomiedrang van ieder menselijk wezen als basis neemt, heeft de montessoribeweging een vrijwel onwrikbare basis gegeven.

Merkwaardig en vooral jammer is dat in de receptiegeschiedenis de 'ontdekking van het kind', zoals Maria Montessori vanaf ongeveer 1930 haar wetenschappelijke zoektocht gaat noemen (met afzwakking van de wetenschappelijke pretenties), in feite geen plaats heeft gekregen. De belangrijke onderzoeksvaardigheid 'observeren' van de leidster werd vrijwel uitsluitend verbonden met de didactiek van het materiaal en nauwelijks met de zoektocht naar nieuw materiaal. Er is een merkwaardige discrepantie tussen de wijze waarop Maria Montessori met de leidsters omging en de wijze waarop zij de ontwikkeling van het kind zag. Daardoor heeft 'De methode' als gesloten systeem met de montessorileidsters als louter uitvoerders in de receptiegeschiedenis van de montessoribeweging een veel prominentere plaats gekregen dan de ontwikkeling van een onderzoeksmatige opstelling van de leidster als eigen actor in het ontwikkelingsproces van het montessorigedachtegoed.

Het conserveren van het gedachtegoed heeft net als in iedere beweging een functie in de overlevingsstrategie van die beweging en is er tegelijkertijd een bedreiging voor. Als je het persoonlijk wil maken kun je stellen dat er diepe bewondering behoort te zijn voor de intelligente wijze waarop Montessori de antropologisch gebaseerde pedagogische inzichten heeft uitgewerkt tot een prachtig functioneel didactisch systeem voor het jonge kind en tegelijkertijd kun je haar het verwijt maken niet gezorgd te hebben voor de continuering van het wetenschappelijke onderzoek dat logischerwijze voort hoort te komen uit diezelfde inzichten, waardoor dat systeem verder ontwikkeld zou worden, zowel in leeftijdsfase (verder uitbouw naar het oudere kind) als in cultuurhistorisch perspectief (gebruik maken van nieuw verworven inzichten en mogelijkheden). Haar sterke persoonlijkheid en de lange duur van haar regentschap hebben beide bijgedragen aan de ontwikkeling van een gesloten systeem met veel overlevingssucces.

Tegelijkertijd maakt dat het systeem nu kwetsbaar voor (soms gemakkelijk te formuleren) kritiek op de onvoldoende kritische onderbouwing van de uitgangspunten en de stagnatie in de verdere ontwikkeling van de pedagogie en didactiek. Het gemak en gevaar van deze kritiek zit hem in het feit dat die onafhankelijk gegeven kan worden van kennis of waardering voor de inhoud van het gedachtegoed (het natuurlijke verzet tegen dogmatisering en verstarring).

Daarmee is de kiem gelegd van een richtingenstrijd binnen de beweging die verzwakkend werkt. Zwart-wit gesteld zijn er de preciezen die zich alleen verlaten op 'De methode' en wars zijn van verder ontwikkeling daarvan, tenzij uitdrukkelijk geautoriseerd door de organen van de beweging. Anderzijds zijn er de critici die, niet gehinderd door precieze kennis van de ontwikkeling van het gedachtegoed van Maria Montessori, verstarring als object van kritiek kunnen kiezen. Het moge duidelijk zijn dat beide houdingen als onmontessoriaans gekenschetst moeten worden, tenminste als de onderzoekende houding van Montessori als essentieel in haar didactiek wordt gezien. In dat perspectief is een dergelijke richtingenstrijd een onvruchtbare non-discussie.

Die wetenschappelijke, onderzoekende houding richt zich niet alleen op het ontwikkelen van de beste voorbereide omgeving waarin autonomieontwikkeling het beste plaats kan vinden, maar is tevens de basishouding waarmee de leerkracht de leerling tegemoet treedt: vanuit het besef dat ieder kind een unieke ontwikkeling doormaakt is de leerkracht nieuwsgierig naar die eigenheid en de unieke wijze waarmee daarop al of niet gereageerd moet worden. Dat kan niet anders leiden dan naar steeds weer verder ontwikkelen en, zeker voor het oudere kind, een cultuurgebonden voorbereide omgeving.

Een heel belangrijk hulpmiddel bij het ontwikkelen van het materiaal en het inrichten van een voorbereide omgeving is een gedegen kennis van het materiaal dat door Montessori ontwikkeld is en van de manier waarop Montessori tot materiaalontwikkeling kwam. Helaas is over dit laatste een stuk minder gedetailleerde literatuur ter beschikking dan over de materialen en hun functies.

De bijzondere nadruk op de methode en minder op de uitgangspunten heeft het ook mogelijk gemaakt dat het montessorionderwijs zich gemakkelijk aanpaste aan de toenemende standaardisatie in het 'sociale regelsysteem' (Comelis) van de vorige eeuw, waarvan het onderwijssysteem een exponent is. In feite is het zeer merkwaardig dat de montessoribeweging de les geleerd moet worden van buitenaf (bijvoorbeeld via de hypes van adaptief en natuurlijk leren) om herinnerd te worden aan zijn uitgangspunten.

Het nieuwe montessori leren (montessoriaans leren is overigens per definitie altijd nieuw!) ontstaat vanuit een herwaardering, een herontdekking (of voor velen wellicht gewoon een ontdekking) en studie van de uitgangspunten en het doordenken van de vergaande consequenties daarvan. Daarvoor is een montessoribeweging nodig die de onderzoeksmatige grondhouding verheft tot de basishouding van ieder betrokkene. Dat vereist een montessoriaanse organisatie (vorbereide omgeving voor de scholen en de medewerkers) die in staat is om te inspireren tot onderzoek en ontwikkeling en daarmee het enorme potentieel aan nieuwe Maria Montessori's in al die scholen tot ontwikkeling brengt.

Een montessoriaanse organisatie is een netwerkorganisatie waar ontwikkelingen en onderzoek aan elkaar geknoopt worden. Waarbij de bindende factor de constante toets van en aan de uitgangspunten is. Daarmee wordt recht gedaan aan de opdracht van een traditionele vernieuwingsbeweging: die is niet het conserveren van de as, maar het doorgeven van het vuur.